CHAPTER 11

ŞEHRİN BAĞLAYICI VE HARMANLAYICI GÜCÜ OLARAK ARA MEKÂNLAR: İSTANBUL'UN KENARLARI VE PARİS'İN BANLİYÖLERİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

INTERMEDIATE SPACES AS THE CONNECTING AND BLENDING POWER OF THE CITY: A COMPARATIVE PERSPECTIVE ON THE EDGES OF ISTANBUL AND THE SUBURBS OF PARIS

Mustafa POYRAZ¹

¹Doç. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
e-mail: poyrazmus@gmail.com

DOI: 10.26650/BS/AA23.2021.001-2.11

ÖZ

Bu çalışmada, öncelikle İstanbul'un kenar mahallelerinin ve Paris banliyölerinin karşılaştırılması çerçevesinde mekânların toplumsal ilişkilerin kendini yeniden üretmesi ile olan derin bağlarını inceledik. Ara mekânlar olarak adlandırdığımız, özel alanları kamusal alanlara bağlayan karşılaşma yerleri çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Ara mekânlar günlük yaşam içerisinde, bireylerin hiçbir mecburiyet olmadan, doğal olarak uğradıkları, birbiriyle karşılaşma olanakları bulabildikleri ve birçok şeyi paylaşabilme fırsatı yarattıkları ortak mekânlardır. Bu mekânlar, sokakları farklı biçimlerde merkeze bağlayan, semt bireylerinin günlük uğrak yerleri olan kahveler, lokantalar, küçük ticari yerleri, ibadet mekânları, kültürel alanlar ve kurumsal yerlerdir. Bu mekânların giderek ortadan kalkmasıyla şehrin ruhsuzlaştığı, insanlara huzur ve güven veren ortamın dağıldığı ve korkuyla güvensizliğin hakim olduğu bir ortama sürüklendiği Paris banliyöleri örneğiyle açıklanmaktadır. İstanbul'daki ara mekân kültürünün kenar mahalleleri şehre bağlı tutarak toplumsal ilişkileri ve kent canlılığını yeniden üretebilmesi de bu karşılaştırmalı çalışmanın üzerine eğildiği önemli noktalardan biridir. Çalışmamızın ana sorusu, ara mekânların ortadan kalkması, ayrışması veya azalmasının, şehrin farklılıkları bir arada tutan ve birbirleriyle etkileşime sokan ana özelliğini ne yönde ve nasıl etkilediğidir. Bu soru, İstanbul'un kenar mahalleleri ve Paris'in banliyölerinin kendi ara mekânlarını ve bağlantı yerlerini

nasıl ürettikleri veya üretmedikleri soruşturularak cevaplanacaktır. Bu soruşturmanın sonucu olarak, son yıllarda hızlanan “güvenlikli site” yapımlarının, betonlaşmayla birlikte İstanbul’un kentsel yapısını tehdit eden en belirgin eğilim olduğu da vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ara mekân, İstanbul, Paris, banliyö, kent

ABSTRACT

In this study, we first examined the deep ties of spaces with the reproduction of social relations within the framework of comparing the ghetto of Istanbul and Paris suburbs. The meeting places that we call intermediate spaces, connecting private spaces with public spaces, constitute the focus of the study. Intermediate spaces where they naturally go through daily life, find opportunities to meet with each other, and create opportunities to share many things. These places are cafes, restaurants, places of worship, cultural areas, and institutional places that connect the streets to the center in different ways. With the disappearance of these places, the city has become soulless, the environment that gives people peace and security dissipates, and the Paris suburbs are dragged into an environment where fear and insecurity prevail. The fact that the intermediate space culture in Istanbul can reproduce social relations and urban vitality by keeping the ghettos connected to the city is one of the important points that this comparative study focuses on. The main question of our study is in what direction and how the elimination, segregation, or reduction of intermediate spaces affect the main feature of the city that holds the differences together and interacts with each other. This question will be answered by investigating how the ghetto of Istanbul and the suburbs of Paris produce or are unable to produce their own intermediate spaces and junctions. As a result of this investigation, it is emphasized that the “secure site” constructions are the most prominent trend that threatens the urban structure of Istanbul with concrete.

Keywords: Intermediate spaces, Istanbul, Paris, suburb, urban

EXTENDED ABSTRACT

The city is the unity of places where all kinds of human activities are concentrated, interact with each other and reproduces itself. Spaces and human activities mutually reproduce each other. The continuity of the city depends not only on the coexistence of human activities, but also on the preservation of a chain linking network that will re-sprout these activities and the reproduction of themselves. It should be emphasized that economic needs are not the only determinant in the transformation of the city, but also social, cultural, political and institutional factors are effective in determining the direction of the process. The connectivity of intermediate spaces and their role to increase the passivity also manifests itself within the framework of these multi-dimensional interaction dynamics. Intermediate spaces constitute the focus of the study as meeting places that connect private spaces to public spaces. Intermediate spaces are common spaces in daily life, where individuals naturally come by

without any obligation, find opportunities to meet with each other and create opportunities to share many things. These places are cafes, restaurants, small commercial areas, places of worship, cultural areas and institutional places that connect the streets to the center in different ways. In cases where intermediate spaces are weakened or have disappeared, the nature of the city deteriorates and its texture changes; In other words, the city ceases to be a place where people can easily hold on, and transforms into an exclusionary space that is fragmented and separated from different class and cultural segments. The same process opens the concept of public space to serious discussion.

In this study, we have tried to emphasize the importance of the culture of intermediate space production, which is one of the factors that make up the city's own dynamics, by comparing the edges of Paris and Istanbul. We compared the urban connection places created by the abundance of business establishments that gave life to Istanbul and their ability to reproduce social relations with the situation of the French suburbs, which lack intermediate spaces and public spaces that will provide transition. In addition, we have underlined how much the logic of the settlement, which has gained momentum in Istanbul in recent years, has a tendency to fragment the city and to separate different classes and layers. By emphasizing that the ghettoization trend in the French suburbs is a continuation of the same "site" mentality that started years ago, we highlighted another danger that awaits Istanbul.

We stated that the abundance of relationship networks in the ghettos of Istanbul increases the opportunities for participation in the social structure, and in this sense, it creates a spontaneous socialization environment. However, we pointed out that the fact that such environments are not supported by public policies or that the support is insufficient creates different problems specific to the city. When a socialization area is drawn within the framework of the triangle of school, family, and street relations, considering the population density in Istanbul, we have determined that raising independent individuals who can keep up with today's social relations and the world is quite problematic considering the mentioned inadequacies.

Another emphasis is that the disconnection in the suburbs of Paris increases the one-sided dominance of certain groups in the outer areas, while the edges of Istanbul are covered with a dense network of connections, and it can create a certain field of struggle by keeping the mutual interaction of groups of different tendencies or political initiatives alive. It also keeps the public sphere open over a long period of time, by keeping the interaction of differences alive, preventing a group from becoming the absolute ruler of the space.

Giriş

İlk yerleşim alanları kurulduğundan beri, hiç şüphesiz, dikkat edilen en önemli noktalardan biri insanlar arasındaki iletişim ve kontakın kolaylaştırılması ve sürekliliğinin sağlanması olmuştur. Oturma yerlerinin diziliş biçimi, onları birbirine bağlayan geçiş yollarının özellikleri hep insanların bir arada olmalarını kolaylaştırıcı özellikler taşımıştır. Başkalarıyla birlikte zaman geçirme isteği ve her anlamda bir paylaşım ortamının yaratılması arayışı insanın vazgeçemeyeceği bir durumdur. Zaman ve mekânın paylaşılma biçimi, aynı zamanda, toplumsal hayatın inşa ve yeniden inşa sürecidir de. Özel ve kamusal alanlar her ne kadar toplumsal dönüşümle birlikte yeniden şekillense de mekânın bağlayıcı ve sosyalleştirici özelliği hiçbir zaman kaybolmaz. Mekânların kendisini yeniden üretirken sosyal ilişkileri de kendine göre yeniden şekillendirme gücü ne kadar önemliyse, farklı mekânların birbirine bağlı olup olmaması da günlük hayatın organizasyonu üzerindeki etkileri bakımından o kadar önem taşır.

Kırsal kesimden şehirlere akın eden insanlar, fabrikaların etrafında birbirleriyle ilişkili, geçişken ve sosyalleştirici özelliği güçlü mekânlar oluşturarak yeniden var olmanın koşullarını yaratabilmişlerdir. Şehrin belirsiz ve karmaşık ortamına adeta fırlatılan bireyler, onun dehşet verici sonuçlarını ancak belli mekânlarda yeni dayanışma ortamları yaratarak frenleyebilmişlerdir. Paris'in işçi mahallelerindeki ilişki ve dayanışma ağları buna en iyi örnektir. Hatta diyebiliriz ki 19. yüzyılda oluşan o ortak yaşam alanları ve ilişki ağları 20. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına kadar hayata damgasını vurmuştur. Teknolojik yapının ve yeniden biçimlendirilen iş bölümünün bu mekânları parçalamasına ve yeni tip mekânları toplumsal hayata hakîm kılmasına kadar mahallelerdeki toplumsal dayanışma ve iletişim ağları güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Çalışma mekânlarıyla oturlan mekânlar arasındaki mesafenin günlük hayatın akışını alt üst edecek derecede açılması ve taşıt araçlarında geçirilen zamanın ayrı bir zaman dilimi olarak kendini empoze etmesi bireyin ilişki ağlarını da bir biçimde parçalamıştır. Çünkü bireyin kontrol edebildiği, hakimiyet kurabildiği mekânlar bir anda kontrolünden çıkıyor, o artık birbirinden ayrılmış birçok mekânda birden günlük hayatını kurmaya çalışırken, hiçbir mekâna tam olarak ait olamamanın sıkıntılarını derinden yaşıyor. Sermayenin kendini yeniden üretme sürecinde mekânları kendine göre biçimlendirme çabaları hiç durmadan devam ederken, bireylerin mekânlarla olan ilişkileri de çok derin bir başkalaşım sarmalı içerisine girmiştir. Avrupa'da 19. Yüzyılda endüstri devrimiyle birlikte nüfusu hızla artan büyük şehirlerin, eski ve tarihsel yapılarının köklü bir değişim içerisine girdikleri bilinmektedir. En belirgin örneklerden biri olan Paris'in mekânlarındaki büyük dönüşüm de 1850 ile 1870 arasında 3. Napoléon tarafından gerçekleştirilmiştir. Dönüşümü

yönetmek için vali olarak atanan Georges Eugène Haussmann'ın eseri olarak da anılan bu dönem, Avrupa'daki büyük şehirlerin alt yapılarının, cadde, demir ve kara yollarının modern zamana uyarlandığı büyük değişim dönemidir (Rancayalo, 1990).

Toplumsallığın korunması ve yeniden üretilmesinin ancak ve ancak buna uygun alanların var edilmesi ile mümkün olacağı ispat edilmeyi gerektirmeyecek kadar açık bir olgudur. Evleri, evin dışındaki ortak buluşma ve karşılaşma yerlerini, kamu bürokrasisinin de bulunduğu merkezi meydana bağlayan sokaklar, Henri Lefebvre'in (1974) de altını çizdiği gibi, toplumsal ilişkilerin ana damarları olarak şehir hayatına can verirler. Benim ara mekânlar olarak adlandırdığım yerler, günlük yaşam içerisinde, bireylerin hiçbir mecburiyet olmadan, doğal olarak uğradıkları, birbiriyle karşılaşma olanakları bulabildikleri ve birçok şeyi paylaşabilme fırsatı yarattıkları ortak mekânlardır. Pazar yerleri, kahveler, lokantalar, parklar, meydanlar, küçük esnafılık çerçevesinde kalan ticari yerler bu kategoriye dâhil edilebilir¹. Bu mekânlar, Bauman'ın Castoriadis'e atıfta bulunarak altını çizdiği gibi (Bauman, 2016), “farklı yerleşim alanlarından gelen insanların yüz yüze görüşebildiği, tesadüfen karşılaşabildiği, birbirine dayılanıp kafa tutabildiği, konuşup tartışabildiği, özel sorunlarını kamusal düzleme taşıdığı ve kamusal meseleleri de özel kaygıları haline getirdiği” yerlerdir.

Şehir yaşamına has olan ve şehri şehir yapan bu mekânların giderek azaldığı hatta yok olmaya başladığı bir dönemden geçiyoruz. Bir başka deyişle, toplumsal mekânların ve zamanların parçalandığı, kamusal alan anlayışının erozyona uğradığı, sınıflar ve kültürler arasındaki geçişkenliklerin daha ince kodlara ve kaidelere bağlandığı, kendiliğinden üretilen toplumsal ilişkilerin rasyonel bir şekle sokulduğu bir dönemin içindeyiz. Bu gelişme tamamıyla Marx'ın Kapitalin 1. cildinde çok etkili bir şekilde ortaya koyduğu sermayenin her şeyi metaya dönüştürme eğilimiyle direk ilişkilidir. Gerek Henri Lefebvre *La production de l'espace* (2000) isimli eserinde gerekse David Harvey *Kent deneyimi başlıklı kitabında*, kent alanlarının ranta dönüştürülmesi sürecini enine boyuna irdelemektedirler.

Aynı süreç içerisinde, enformel alanların ortadan kalkmasıyla, toplumsal ilişkilerin dinamiklerine tutunamayan kişi ve grupların ayrışarak farklı alanlarda ayrı bir yaşam tarzı oluşturma eğilimine girdikleri de değişik araştırmalarla ortaya kondu. Hatice Kurtuluş'un *Kentsel ayrışma* (2005) başlıklı kitabı, François Dubet ve Didier Lapeyronnie'nin *Le quartier d'exil* (1992) isimli eseri bu konuda çok açıklayıcı bilgiler sunmaktadır.

1 Girilmesi belli kodlara bağlı olan ve seçkinlere ayrılan paralı yerleri bir kenara bırakırsak, geniş insan yığınlarının sıkça uğradığı AVM'ler, ödeme kabiliyetini ve tüketimi öne çıkardığından bizim ara mekan olarak tanımladığımız kategoriye tam olarak dahil edilemez.

Bir bakıma kenarda kalanlarla içerdekiler arasındaki bağlar ve etkileşim çok tartışmalı bir hal aldı. Bizim burada öncelikle ele alacağımız konu, mekânların birbirinden ayrılması yönünde gelişen eğilimlerin toplumsal dokunun yapısını nasıl parçaladığı ve sosyal bakımdan zayıflamış insanları daha alt mekânlara itelediğidir. Bunun yanında, kenara doğru itilen yoksul sınıfların, kendi dayanışma ortamlarını var edebilecek enformel ve geçişgen mekânlardan da yoksun duruma düşmelerinin ortaya çıkardığı dışlanma halinin özgünlüğü de çalışmanın kapsamı içerisinde. Şehir mekânları arasındaki bağlantıların zayıflaması, kolektif dayanışma dinamiklerinin etkilerinin azalması süreciyle yoksul bireyin şehirde kendine bir yer bulması durumu arasındaki ilişki de çalışmada dikkat edilen noktalardan biridir.

Paris'in banliyölerinde ve İstanbul'un kenar mahallelerinde yaptığımız saha çalışmaları çerçevesinde, karşılaştırmalı bir yaklaşımla ara mekânların bağlayıcı ve kaynaştırıcı rolü üzerinde duracağız. Sorduğumuz soru şu: Ara mekânların ortadan kalkması, ayrışması veya azalması, şehrin, farklılıkları bir arada tutan ve birbirleriyle etkileşime sokan ana özelliğini ne yönde ve nasıl etkiler? İstanbul'un kenar mahalleleri ve Paris'in banliyöleri kendi ara mekânlarını ve bağlantı yerlerini nasıl üretiyorlar veya üretmiyorlar? Özellikle, 1950'lerden sonra Paris'in kenarlarına yapay olarak kondurulan yeni oturma yerlerinin ayrıştırıcı ve ötekileyici işleviyle ara mekânların ortadan kalkması arasındaki ilişki ele alınacaktır. İstanbul şehrinin, baş döndürücü bir hızla büyümeyi sürdürerek kendi doğal alanlarını konut yığına çevirmesiyle, bu yığılma sürecinde kentsel dokunun bir biçimde kendini yeniden üretme kapasitesini kaybetmemesi arasındaki çelişki üzerinde durduğumuz noktalardan biridir. “Ara mekân” kültürü ve kentsel bağlar bu karşılaştırmalı çalışmada ana eksen olarak önemli bir yer tutacaktır².

Bu karşılaştırmayı yaparken kullandığımız veriler uzun yıllardır yaptığımız alan çalışmalarına ve gözlemlere dayanmaktadır. Paris'in kenarlarında bulunan birçok yerleşim bölgesinde ortak mekânlar ve buluşma yerleri üzerine yaptığımız gözlemler ve görüşmeler, Paris Saclay ve Paris Descartes üniversitesindeki öğrencilerimizle birlikte yaptığımız karşılaştırılmalı saha çalışmaları bu verilerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. İstanbul'un kenar semtlerinde yapılan gözlemler ve görüşmelerde elde ettiğimiz bilgiler bu karşılaştırmalı analizin ikinci ayağını oluşturmaktadır. Her iki alanın da, mekânı ve gündelik hayatı biçimlendirme konusunda çok farklı pratikleri ve özgün yaklaşımları olduğundan, karşılaştırma kentin dönüşüm eğilimlerini kavramak açısından önem arz etmektedir.

2 Avrupa'nın düzenli ve rasyonel bir anlayışla kurulan kentsel yapısıyla İstanbul'un düzensiz ve enformel alanları arasındaki farklılık birçok açıdan değerlendirilebilir. Enformel alanların yarattığı ve beslediği ara mekânlar, sosyal ilişkiler ve canlılık açısından bakıldığında İstanbul'un kapsayıcı ve dinamik yanı hemen göze çarpar. Diğer yandan, doğal alanlar ve alt yapı, planlama açısından bakıldığında tam bir kargaşa ve belirsizlik olduğu görülebilir.

1. Paris'in Kenarlarının Merkezden Kopukluk Hali ve Bağlayıcı Mekânların Önemi

Paris'in kenarlarıyla merkez arasındaki ilişkiye baktığımızda ilk göreceğimiz şey, kenarlarda oluşan kent alanlarının giderek kente has olan özelliklerden arınarak, Henri Lefebvre'in deyimiyle kentsizleşmesi sürecine girişidir (Lefebvre, 1972, s.27). “Bütün kentsel özellikler ortadan kalktı: sokaklar, meydanlar, anıtlar, karşılaşma yerleri” diyerek özetliyor Lefebvre bu süreci (Lefebvre, 1972, s. 28-29). Michel Verret ise işçilerin sosyalleşmesinin en önemli matrisi olarak gördüğü sokaktaki başkalaşımın günlük yaşam açısından ne kadar önemli bir değişikliğe yol açtığını belirterek, sokakların karşılaşma yerleri olma özelliğini kaybetmesiyle birlikte işçilerin şehir alanlarından tamamen uzaklaştırılarak özel alana hapsedilme tehlikesinin altını çizmektedir (Verrier, 1995, s.197). Kentin kenarlarının karşılaşma ve bağlantı oluşturma yerlerini kaybetmesinin yanında, merkezle olan ilişkilerini de daha fazla zayıflatması, sosyalleşme alanını iyice daraltmış ve farklı gruplar ve kesimler arasındaki kırılmayı daha da belirginleşmiştir. “Grands ensembles” denilen büyük oturma yerlerine baktığımızda, günlük yaşamın nasıl karşılaşma ve sosyalleşme alanlarından arındırılmış dar bir mekâna sıkıştırıldığını görürüz. İlk etapta “modern” bir alternatif olarak gözüken bu yeni mahallelerin, zamanla tehlikeli ve toplumun hassas noktaları haline geldikleri birçok araştırmacı tarafından ortaya kondu. Jacques Donzelot (2003) et Didier Lapeyronnie (2008) giderek ayrışan ve şehirden koparak yoksul yerlilerin ve göçmenlerin sığınma yeri haline gelen bu mekânların gettolaşmaya doğru ilerleyişini çok açık bir biçimde ortaya koydular. Daha açık bir şekilde ifade etmeye çalışırsak, 1950'lerden sonra kurulan bu yeni mahalleler, “oturma” (habiter)³ kavramını bütünüyle alt üst ederek “konaklama” (habitat) kavramını yaşamın içerisine yerleştirdi (Lefebvre, 1972). Mahalle sakini, mahalleyi sahiplenen, mahallenin de ona sahiplendiği bir konumdan, sadece gecelerin geçirildiği bir konaklama yeri konumuna dönüştü. Mahalleli olmak, mahallenin mekânlarıyla şu veya bu şekilde bağ kurmak, karşılaşılacak bireylerle ortak alanları paylaşmak ve bir aidiyet çerçevesi oluşturmaktır. Fiziki olarak aynı bölgede bulunmak toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesine kafi değil artık, çünkü, insanları birbirine yaklaştıran ve ortak eylem alanlarını ortaya çıkaran mekânlar, toplumsallaşma üreten, insani bağları kolaylaştıran ve sağlamlaştıran özelliklerini kaybettiler. Burada, hiç şüphesiz sokakların rolü ayrıca düşünülmelidir. Keza sokaklar, oturlan yerleri birbirine bağlayan, insan vücudundaki damarlar gibi yaşam alanlarını

3 Henri Lefebvre'in sıkça üzerinde durduğu habiter kavramı ikamet edilen yeri bütün toplumsal ilişkileriyle birlikte bir yaşam alanı olarak görür. Habitat kavramı ise içinde yaşanılan evin fiziki durumunu tarif eder. Duvarlarla çevrili ve insanların kendi özel yaşantısını barındıran fiziki mekanlar habitat kavramının çerçevesini çizer. İnsanın başkalarıyla birlikte, ortak bir şekilde mekânı sahiplenmesi, toplumsal mekanların temel özelliği olarak öne çıkar. Yaşanılan süreç, Habiter kavramından Habitat kavramına geçiş sürecidir de aynı zamanda.

oluşturan veya oluşturması gereken irili ufaklı bütün mekanları birbirine iliştiren kanallardır. Yaşam alanı, ancak insanlar arasındaki ilişkinin veya enerjinin mekândan mekâna, insandan insana köprüler kurmasıyla meydana gelen bir oluşumdur ve bu oluşum herkese bir anlam bulma ve var olma imkanını sağlamak gibi güçlü bir özelliğe sahiptir. Gündelik hayat birbirine bağlanmış sayısız sosyal eylem zincirlerinden ibarettir ve kişinin bireysel kimliği yalnızca bu eylem içerisinde biçimlenir derken Peter L. Berger ve Thomas Luckmann (2016) sanıyoruz bu duruma parmak basıyor.

Bu oluşum dağıtılmaya kalkıldığında, insanın doğasına ölçülemeyecek derecede zarar verilir. Elbette ki, bu yaşam alanı veya alanları, toplumsal çelişkilerin ve çatışmaların da güçlü bir şekilde cereyan ettiği ve edeceği mekanlardır. Mekânların politik olma karakterleri de buradan gelmez mi zaten?

Bu durumu izah etmek için bir örnek vermek gerekirse, bizim uzun yıllardır gözlemlediğimiz yerleşim yerlerinden biri olan Paris'e 20 km uzaklıktaki Grigny'i ele alabiliriz. Eskiden çok küçük bir yerleşim bölgesi olan bu banliyö şehri şu anda 40 000 kişinin oturduğu ve yaşadığı bir alana dönüştü. 20. Yüzyılın sonlarına doğru yoğun bir nüfus alınarak çok farklı kültürleri bir araya getiren ve kendi çapında kentsel bir yaşam kurulmaya çalışılan bu bölge, hızla Magripli ve Afrikalı yabancıların oturduğu bir kente dönüştü. Banliyöler üzerine yapılan birçok araştırma 1960 ve 70'li yıllarda yapılan sosyal konutlardaki yaşam tarzının dönüşümüne ilişkin çok detaylı bilgiler vermektedirler. İkinci ve üçüncü kuşak göçmen genç nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bu yerleşim alanı birçok bakımdan kente ait olan ne varsa ondan uzaklaşarak özgün bir ilişki sistemi üretti. Klasik sokak düzeni ortadan kaldırılarak, L harfi biçiminde yan yana veya karşı karşıya inşa edilen büyük yapılar mahallenin temel düzeneği haline geldi. İlk bakışta ortak alanlar olarak kabul edilebilecek olan evler arasındaki boşluklar çok uzun bir dönem geçmesine rağmen mahalleli tarafından bir türlü benimsenemedi. Aksine, bu alanlar, marjinalleşen belli grupların bir araya geldiği dışlanma alanları konumuna düştüler. Çeteleşme eğiliminde olan genç grupların her türlü gizli işi çevirdiği, mahalle sakinlerinin kendilerini tamamiyle güvensiz bir ortamda hissettikleri bir alana dönüştü kapı önlerindeki ve evlerin arasındaki bu boşluklar. Başka etki grupları olmadığından⁴, şehir ortamının dışında sosyalleşen ve toplumsal sorunların hışmına uğrayan bu gençler, referans noktalarının kıtlığından da nasibini alarak, ayrı bir var olma hali icat ettiler. Toplumsal normların dışında oluşan ve sistem dışı kaynaklarla beslenen bu gruplar,

4 Kamusal alanlardaki ilişkilerin düzenlenmesinde, her zaman, etkili olan ama tarifi çok da kolay olmayan şehir ortamının kendiliğinden oluşturduğu bir güç vardır. Bu güç mekanların ve oralandaki insan ilişkilerinin dışavurumundan başka bir şey değildir. Mekânlar bozulduğunda veya ayrıştırıldığında bu gücün oluşması sorun yaratır, ama kentin doğasına uygun olmayan yeni güçler bu boşluğu doldurmakta gecikmezler.

çok değişik biçimlerle kendi varlıklarını günlük hayatın gidişatının belirlenmesinde güçlü bir etken olarak empoze ederler. Bu var olma halinin ana belirtileri olarak, eğitim sisteminden kopuşu, kültürel kaynakların çeşitliğinden faydalanamamayı, kurumlarla uyumsuzluğu ve iş dünyasına girememeyi sayabiliriz. 2005 yılında bir ay boyunca etkisini sürdüren banliyö ayaklanması ve daha sonra devam eden mahalle isyanlarını gerçekleştirenler de çoğunluğu göçmen çocuklarından oluşan bu gruplardır. Mekânsal olarak dışa itilen bu kesim politik alanın da dışarısında kalmaktadır. Mekânın politikliği de göz önünde bulundurulursa, oluşan bu marjinal gibi gözükten grupların eylemleri, her ne kadar “medeni” gözükme de dışlanmış mekânları sürekli politik alanın içerisine sürüklenme gibi bir özelliği sahip olduğu da inkâr edilemez (Poyraz, 2015). Merkezle ilişkilerini geliştirmekte büyük güçlüklerle karşılaşan banliyö sakinleri, kendi oturdukları yerlerdeki ortak mekân kıtlığından dolayı da kendilerini ifade etmekten, toplumsal yapının içerisinde olma hissini yaşamaktan uzakta kalmaktadırlar. Küçük ticari yerlerin büyük marketlere dönüşerek yok olmalarının ve kültürel mekânların yetersizliğinin doğurduğu boşluğun kent açısından ne kadar tehlikeli olduğuna Fransız sosyolog P.-H. Chombart De Lauwe (1963) 1960’lı yıllarda dikkat çekmişti.

Seçme imkanından yoksun koşullarda yaşayan insanların, imkanların el verdiği ölçülerde, ayrı bir yaşam alanı, ayrı bir aidiyet oluşturulmaya çalışılması gayet anlaşılır bir durumdur. Görüşme yaptığımız gençlerden biri bu konuya ilişkin şunların altını çiziyor: “bizim durumumuzu anlamanız mümkün değil. Biz bütün gece ve bütün gün beton yığınlarının arasında dönüp duruyoruz. Göreceğimiz, gidip oturacağımız bir kafe bile yok, evde de devamlı oturmanın koşulları zaten yok. Bu durumda binaların etrafında veya aralıklarında dolaşarak günümüz geçiyor. Bu duruma nasıl isyan edeceğimi bile kestiremiyorum. Bütün dünyanın ağırlığı üstümüzde sanki. Bir çıkış yolu gözüküyor, isyan etmekten başka. Her taraftan kovulan biri gibi hissediyorum kendimi” (Zahid, 22 yaşında).

Bu fotoğraf 2005 yılında ortaya çıkan banliyö ayaklanmaları sırasında mahallenin gençleri tarafından çekilmiştir.

19 yaşındaki bu gencin söyledikleri banliyölerdeki yoksul mahallelerin durumunu özetlemek için yeterlidir sanıyorum. Bu söylenenlerden de mahalle ve kent yaşamında ara mekânlarının ne kadar hayati olduğunu görebilmekteyiz. Keza mekânların parçalanması toplumsal dokunun kendini yeniden üretmesine engel olmaktadır. Şehre özgün toplumsal dokunun hasara uğraması beraberinde kent kültürünün yeniden üretimi konusunda büyük sıkıntılara yol açtığı gibi toplumsal ayrışmayı da diri tutmaktadır. Paris'in ve Fransa'nın diğer büyük şehir banliyölerindeki çoğu mahalle bu kopukluk durumunun getirdiği olumsuzlukları ve ağır yükleri derinden hissetmektedir. Bu yoksul mahallelerde yaşayan insanların sayısı 5 milyon civarındadır (Avenel, 2007). Yine yapılan çoğu araştırma bu mahallelerde ayrı bir hayat tarzının oluşturulduğunun altını çizmektedir. Hatta bu mekanların gettolaşma sürecini tamamladığı da bazı sosyologlar tarafından belirtilmektedir (Donzelot, 2009 ve Lapeyronnie, 2008). Göçmenlerin oluşturduğu bu gruplaşmalar bugün sosyal yaşamın yeniden üretilmesi konusunda olduğu gibi, politik ayrışmaların da eksenini oluşturmaya başlamıştır. Bir bakıma, toplum içerisindeki kültürel farklılıklar sorunu, sınıfsal ayrılıkları gölgeleyerek, politik alanı tamamıyla çok farklı bir alana taşımıştır.

2. İstanbul'un Kenar Mahallelerindeki Kesintisiz Yığılma ve Ara Mekânların Bağlayıcı Rolü

İstanbul'un kenarlarındaki kentsel oluşum çok daha değişik özellikler taşımaktadır. Her şeyden önce, kenarlarla merkez arasındaki sıkı bağların korunuyor olması, kenar mahallelerde yaşayanların toplumsal ilişkilerin genel dinamiği içerisinde kalmalarını kolaylaştırmaktadır. Ancak, çok hızlı bir şehirleşmeye sahne olan İstanbul, aşağı yukarı bütün çiftliklerini ve doğal alanlarını beton yığınlarıyla doldurarak (Bora, 2016), acımasızca kendi kentsel ve ekolojik yapısını felce uğratmıştır. Gecekondulaşma hareketiyle başlayan kentsel genişleme kendi içerisinde başkalaşarak kentsel yığılmaya dönüşmüştür. Gecekondulardaki küçük bahçe ve müstakil ev görünümü giderek, rantsal imkanların da su yüzüne çıkmasıyla, birbirine eklenmiş yüksek binalar yığınına doğurmuştur. Kenar mahallelerde zincirleme ve çoğu zaman birbirine yapışık bir şekilde yığılan sayısız bina, insanların nefes almasını sağlayan bütün boş alanları ortadan kaldırarak kentin doğasını bozmanın yanında, günlük yaşamı dar bir alana sıkıştırmıştır. Bahçelerin, parkların ve yeşil alanların nerdeyse hepsinin binaya dönüştürüldüğü bu durumda, bırakalım çocukların oyun alanlarının korunmasını, insanların sokaklarda yürüebilmesi dahi sorunlu hale gelmiştir. Her şeyin sıkıştırıldığı ve hareket alanlarının daraltıldığı bu durum, insanların yaratıcılığı sayesinde henüz çekilmezlik noktasına gelmemiş olsa bile, sorunların giderek ağırlaştığı ve günlük yaşamın çok zor bir döneme girdiği yadsınamaz. Taşıt sayısındaki artış bir yandan övünç kaynağı olarak görülürken, öte yandan günlük hayatı felç etmektedir. Özellikle Gezi Parkı eylemlerinden sonra oluşmaya başlayan toplumsal kent bilinci Coronavirüs salgınıyla birlikte daha geniş bir boyut kazanmıştır. Covid-19 salgınının ortaya çıkardığı en önemli gerçeklerden biri de İstanbul'daki aşırı yığılmanın nefes almayı bile zorlaştıracak bir noktaya gelindiğini pratik olarak kanıtlamasıdır. Kentlilerin kenti, yerel yönetimleri ve kamu politikalarını sorgulama potansiyelleri önemli ölçüde artmıştır.

Tabii ki burada sınıfsal farklılaşma durumunu da dikkate almak durumundayız. 1970'li yılların gecekondu sahipleri, mütahitlerin hızla devreye girerek rantlaşma sürecini başlatmaları ile birlikte, birkaç apartman sahibi olarak sınıfsal konumlarını farklı bir noktaya taşıdılar. Yoksul işçi konumundan, birkaç apartman sahibi olarak orta sınıfa doğru bir mesafe ketttiler. Elbette ki eski gecekondu mahallelerindeki yoksulluk ortadan kalkmadı, yeni yoksullar şehrin kenarlarını doldurarak hem sınıf atlayanlara bir dayanak oluşturdular hem de kendileri bu durumdan kurtuluş için yeni stratejiler geliştirmeye başladılar. Bu konuda Sema Erder'in (1996) Ümraniye, Şükrü Aslan'ın (2004)1 Mayıs mahallesi üzerine yaptığı çalışmalar kentleşme sürecini anlamak açısından çok anlamlıdır. Ayrıca, Şükrü Aslan'ın (2010) altını

çizdiği “gecekondu” ile “varoş” kavramlarının kullanılışında bu olguya dikkat etmemizde fayda olacaktır.

Bir yandan kent beton yığınlarına dönüştürülürken, öte yandan da İstanbul’un kenar mahalle sakinleri, bozulan kentin dar ve doğadan koparılmış bu alanları içerisine kendilerine özgü yeni kamusal mekânlar oluşturdular. Binaların alt katlarının dönüştürülmesiyle kurulan çoğunlukla ticari olan bu yerler, insanların uğrak yerleri olarak, sıkışmış kent alanlarında toplumsal ilişkileri yeniden üreten ara mekânlardır. Zincirleme oluşturulan bu ticari mekânlar buluşma ve iletişim mekânlar olarak, adeta toplum içerisinde bulunan potansiyellerin akışkanlığını sağlayan ana damarlar gibi bir rol üstlenmişlerdir. Paris’in banliyöleri üzerine yaptığımız çalışmalarda, İstanbul’un kenar semtlerindeki bu bağlantılılık durumunun yarattığı dinamizm ve dışlayıcılık eğilimini azaltan etkileri, şehir üzerine düşünürken dikkate alınması gereken önemli bir veri olarak dikkatimizi çekti.

Paris banliyölerinde yaptığımız araştırmalarda karşımıza çıkan temel sorun mahallenin hem kentten kopukluğu ve hem de kendi içerisindeki iletişimsizliği idi. Yukarda da açıklamaya çalıştığımız gibi, bu çifte kopukluğun toplumsal sonuçları çok ağır bir şekilde kendini ortaya koymaktadır. Bir yandan, kentin diğer alanlarına gidip gelme kapasitesini kaybetmiş olan insanların, sadece oturdukları mahallenin sınırları içerisine hapsolmaları durumu ortaya çıkarken, diğer yandan da aynı insanların, mahalle içerisinde ortak iletişim ve işbirliği kurabilecekleri yerler olmadığından, mahalleye ait olma hissini geliştiremediklerini veya kaybettiklerini gözlemleyebiliyoruz. Çoğu zaman bir ekmekçi dükkanının, bir kahvenin bile bulunmadığı bu yoğunlaşmış oturma yerleri, insanları, toplumsal ilişkilerden kopuk bir yaşam biçimine zorlamaktadır. İçine kapalı bir alan çerçevesinde, mahalle sakinleri, insan olarak varlıklarını sürdürebilmek için, çaresizlik içerisinde sürekli bir çıkış arayışı içersine girmektedirler. Ekonomik durumu uygun olanlar, imkân bulanlar bu yerleşim yerlerini terkederek daha yaşanabilir mahallelere yerleşirlerken, ekonomik durumunu düzeltme imkanı ortadan kalkmış olanlar oldukları yerde bir var olma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Şunu da eklemek gerekir ki, başka yerlerde tutunamayan yoksullar çoğunlukla da göçmenler bu alanlara doğru sürekli bir hareketlilik göstermektedirler. Toplumsal mekanlardan kopuk olarak günlük hayatlarını kurmaya çalışan yoksul banliyö oturanları, gettolaşma sürecinin yanında, her türlü illegal ekonomik oluşumun ve çeteleşmenin oluşturduğu sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Uyuşturucu satışını örgütleyen grupların rahatça yaşama ortamı bulduğu bu

mahalleler, şiddet ve kötülük üreten mekanlar olarak Fransız toplumu içerisinde kaçınılması gereken yerler olarak ün salmışlardır⁵.

İstanbul'un kenar mahallelerindeki durumu anlamaya çalışırken, Fransız banliyölerinin özelliklerini dikkate almak bizim için önemli bir dayanak oluşturuyor. Buradan şöyle bir çıkarsamada bulunabiliriz: İstanbul'un kenar mahallelerindeki aşırı yoğunlaşmanın çok korkunç toplumsal patlamalara ve çöküntüye yol açmamasının en önemli nedeni, bu mahalleler içerisinde belli bir dengeyi sağlayan ve mahalle oturanlarına açık bir alan oluşturan ara mekânların varlığıdır. Her ne kadar bu ara mekânlar düşünülmüş, planlanmış bir politikanın ürünü değilse de, kendiliğinden oluşturulmuş ve diri tutulmuşsa da, sonuçta toplumsal yapının çimentosu gibi, birbiriyle ilişkisi olmayan insanları ve yerleri birbirine bağlamakta ve farklı kaynakların, farklı yaklaşımların, farklı pratiklerin etkileşimini kolaylaştırmaktadır. Bu noktada, şehir kültürünün kendine uygun mekânlar yaratarak hala sürdürebiliyor olması, paradoksal olarak, tam da şehir alanlarının hoyratça betonlaştırıldığı bir noktada, yok olmaya karşı bir direnç göstermesi olarak değerlendirmek hiç de yanlış olmaz. İşin sırrı da buradadır. Nasıl oluyor da 2 milyon nüfusluk bir şehir çok kısa bir süre içerisinde 16 milyon insanı barındırma kapasitesini gösterebiliyor? Ciddi bir planlamanın bile olmadığı, kendiliğinden büyüyen bir kent, bir dizi karmaşıklığın, rant beklentisinin ve çıkar ilişkilerinin içerisinde, şehrin en önemli özelliği olan bağlantı mekânlarını ve merkez olgusunu yeniden üretebiliyor? Bu duruma biz çok az raslanan bir olguyla karşı karşıyayız: hızlı ve kontrolsüz büyüme genellikle kendi gelişme dinamiklerini koruyamaz ve büyüme bir süre sonra çöküntüye dönüşebilir. Şehir bağlamında konuşacak olursak, hızlı büyüyen kent çabukça yaşanmaz hale gelir. Bunun en açık örneği, 20.yüzyılın başlarında Şikago'nun başına gelenlerdir⁶.

Kentsel devamlılık olarak da adlandırabileceğimiz İstanbul'un bu durumunun son yıllarda hızla değişmekte olduğunu da gözlemekteyiz. Özellikle son yirmi yıldır kenti saran site sevdası kenti çok daha farklı bir yere doğru çekmektedir. İstanbul'un içinde ve kenarlarında yapılan lüks ve güvenli siteler yeni yükselen varlıklı sınıfların yeni meskeni olma özelliğini çoktan kazanmıştır. Daha çok Amerika'da yaygın olan varlıklı sınıfları diğerlerinden ayrı ve güvenli bir yere yığma anlayışı, kendine yeterli küçük mekânlar

5 Burada öne çıkan nokta kentten kopuk alanlara sıkışan yoksulların durumunun kente bağlı olanlardan çok daha ağır olduğudur. Bir bakıma, mekânsal izolasyonla, yoksulun kendi potansiyelini pratiğe koyma imkânı elinden alındığı gibi, insan olarak kendi aidiyet bağlarını yeniden üretebilmesi de engellenmektedir. Bu durumda, toplumsal örgütlenmenin dışına atılmışlığın getirdiği refleksle, bireylerin, sapma olarak niteleyebileceğimiz, alışlagelmiş normların dışında yeni davranış biçimleri ve var olma halleri geliştirmeleri kaçınılmazlaşmaktadır. Fransa'da banliyö gençliğinin içinde bulunduğu durum tam da buna tekabül etmektedir.

6 1850'de 30 000 nüfus sahip olan Chicago 19.yüzyılın başında 2 milyon 700 bin kişiyi barındırmaya başlamıştır. Bütün toplumsal sorunların depreştiği ve hala şehirle ilgili sorunlar tartışıldığında bir numaralı örnek olarak gösterilen kenttir Chicago.

yaratarak, kamusal alanın en temel özelliği olan farklı sınıf ve grupların karşılaşma ve ortak mekânlar üretme fırsatını ortadan kaldırdığı gibi, sitelerde oturanları toplumsal yapının zengin ilişkilerinden uzaklaştırmaktadır. Şimdiye kadar, İstanbul’un en etkili kentsel silahı olan mekânlar arasındaki bağlantı yerini mekânların birbirinden ayrıldığı bir parçalanma durumuna bırakmaktadır. “Fiziksel olarak bir alana kapanma isteği” (Pérouse, 2014) olarak da tanımlanabilecek olan bu durum, İstanbul’un dokusunu tümünden altüst etme gücünü de barındırmaktadır. Sitelerin büyüklüğüne ve içerisindeki günlük hayatın gereklerine cevap verme iddiasında olan hizmet alanlarının durumuna göre sosyal yaşamın farklı ilişki biçimleri ve alışkanlıklar yaratacağı kuşkusuzdur. Mesela spor alanlarının veya kültürel alanların durumu, oralarda insanların yeni sosyallikler yaratma biçimi, çocukların ve gençlerin dünyayı keşfetme arayışlarında karşılaştıkları sınırlar, hepsinden önemlisi de dünyaya ve topluma ait olma duygusunu besleyecek çoklu ilişkilerin oluşup oluşamayacağı gibi konular siteleri sorgularken akılda tutacağımız noktalar. Hatice Kurtuluş’un Beykoz konaklarını incelediği araştırmada, kapalı yerleşmelerin tehlikeleri ve toplumsal hayatı dar bir alana sıkıştırma eğilimi açık bir şekilde ortaya konmaktadır (Kurtuluş, 2005). Mahalle ve güvenli siteler arasındaki temel farklılığı açıklamaya çalışan Köksal Alver’de (2013) sitelerin dışı kapalılığı ve birbirine benzeyenlerin oluşturduğu gündelik hayat ritüellerindeki benzerlikler üzerinde durmaktadır. Şehrin çeşitliliği, bu ayrışmayla yerini birbirine benzeyenlerin bir araya geldiği, diğerleriyle olan günlük ilişkilerin azaldığı hatta yok olduğu bir ilişki biçimine bırakma noktasına doğru sürüklenmektedir.

Süratli bir yayılım ve dönüşüm içerisinde olan İstanbul’un mahalleleri, bir yandan, yok edilen doğal alanların yarattığı hasarın bilincine vardıkça çaresizlik içerisinde kıvranarak bir çıkış yolu ararken, öte yanda, kendi zenginlerini “güvenlikli” ve “modern” sitelerle göndererek yeni bir kentsel kırılmanın zeminini sağlamlaştırmıyorlar. Ranta ulaşma isteğinin bütün toplum kesimlerini kasıp kavurduğu ve paranın gücünün üstüne çıkabilecek bir imar planı oluşturabilecek bir siyasal ve toplumsal gücün ufukta gözükmediği bir durumda, İstanbul ve diğer büyük şehirlerde betonlaşma ve yığılma sürecinin önüne geçmek pek de yakın gözüküyor. Her ne kadar toplumsal bilincin eğilimi şehirlerin insani özelliklerini öne çıkarma yönünde gelişse de bu eğilim henüz paranın ve inşaatın çekici gücü karşısında zayıf kalmaktadır. Sonuçta rant, insanları kolayca cezbediği için, bütün karşıt söylemlere rağmen, ezici bir çoğunluk, rant kültürünün tuzağında kendini heder edebilmektedir.

3. Kenarlarla Merkez Arasındaki Kopukluk ve Yaşam Alanlarının Yeniden Üretilmesi Sorunu

Bu çalışmada öne çıkan nokta, kenti kent yapan en belirleyici öge olan bağlantı yerleri ve mekânlar arasındaki geçişgenlik ve akışkanlıktır. Kent alanlarındaki bu bağlantılık durumu, toplumsal dışlamanın etkilerini zayıflatıcı ve bireyleri daha güvenli kılan bir özellik taşımanın yanında şehre can veren temel unsurdur. Gecekondu semtlerindeki canlılığı sağlayan bu ilişki ağlarının yeniden üretilmesi durumunu, bireylerin toplumsal yapıya tutunmasını sağlayan en temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. İstanbul'a gelen göçmenlerin şu veya bu şekilde kendilerine bir barınma alanı bulabilmeleri de büyük ölçüde bu ilişki ağlarının ve karşılaşma mekânlarının bolluğuyla açıklanabilir. Karşılaşma mekânların çokluğu ve çeşitliliği insana (yoksul bir konumda olsa dahi) kendini gerçekleştirebileceği bir imkân, alan açar. Mekânsal kopukluk bu imkânı büyük ölçüde ortadan kaldırarak, bireyleri dar bir alana hapseder. Toplumsal çeşitliliğin tadından yoksun kalan birey, kendine ayrı bir dünya icat ederek sosyal ölümden kurtulmanın yolunu bulmaya çabalar. Kenarlarda oluşacak dayanışma ve direnme hareketleri de sonuçta sosyal bir varlık olarak kaybolmamak için toplumsal yapıda bir tutunma yeri arama girişiminden başka bir şey olarak düşünülemez. Alttaki bütün sınıfların geliştirdikleri reflekslerin başında bu davranış gelir. Bu konuya ilişkin olarak, İstanbul'daki ara mekânların çokluğunun Suriyeli göçmenlerin toplumsal yapıya girişini kolaylaştırması durumuyla, Paris banliyölerindeki Magripli göçmenlerin kentsel kopukluğun yarattığı içine kapanma halini örnek verebiliriz. (Poyraz, 2019).

Hiç kuşkusuz, kamu politikalarının etkileri hesaba katılmadan kentsel bağlar veya kopmalar, kısacası kentteki yaşam alanları kavranamaz. İstanbul ve Paris'in kenarlarına ilişkin edindiğimiz veriler dikkate alındığında kentsel kopukluk meselesini iki açıdan ele almak mümkün hale gelmektedir.

Birinci olarak, kentin bazı alanlarının kentten fiziksel olarak kopuş durumunun yarattığı hali ele alabiliriz. Buna en iyi örneklerden biri Fransız banliyölerinin kent merkezinden kopuk durumudur. Burada, kenarda yaşayan insanların kent merkezlerine ulaşma imkanları ve günlük yaşamlarında kentin canlı ilişkilerinin etkilerini hissetme durumlarıdır söz konusu olan. Günümüz toplumunda oturan yerle çalışılan yer arasındaki mesafe önemli bir sosyal zamanı temsil ettiğinden, ulaşım hayatı bir önem kazanır. Mahallenin fiziki olarak şehir dokusunun dışına düşmesi, eğer ulaşım kolaylığı tarafından bir türlü telafi edilemezse, mahalle insanların kendini şehirli hissetmesi sorunlu hale gelir. Nitekim Fransız banliyölerinde ortaya çıkan durum budur. Ulaşımın trenle sağlanması bir avantaj olarak görülebilir, ama

çoğu zaman trene ulaşmak için bir otobüs alma zorunluluğu ve trenin de sık aralıklarla geçmiyor oluşu, banliyölerde yaşayanları tahmin edilmesi zor bir durumda bırakmaktadır. Çalışanların günlük olarak yaşadıkları bu zorluklar işsiz kalanlar, yaşlılar ve çocuklar için çok daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Zaten yerel bir merkezin olmadığı ve şehir ilişkilerinin yarattığı zenginliklerden yoksun kalan banliyö halkı, Paris merkezine ulaşamamanın veya zor ulaşmanın sıkıntılarını da kendi günlük hayatına dahil etmek zorunda kalmaktadır. İstanbul'un kenar semtlerinin şehir dokusuna fiziki olarak bitişikliği ve çok değişik ulaşım olanakları insanların bir alana hapsolmasını büyük ölçüde önlemektedir. Burada her ne kadar eleştiri konusu olsa da minibüs ağlarının bağlayıcı rolünü altını çizmek durumundayız.

İkinci kopukluk durumu kenar semtlerinin kendi iç bağlantı mekânlarını düzenlemesiyle veya yaratmasıyla ilgilidir. Burada sözkonusu olan kenar mahallelerde sosyalleşme ve kültürel etkileşimi sağlayan ara mekânların varlığı ve birbirleriyle olan bağlantılarının devamlılığıdır. Bu bağlantıların düğümünü oluşturan yerel merkez oluşturma geleneği de İstanbul'daki kenti yeniden üretme kültürünün bir başka yanıdır. Fransız banliyöleri, kendi yerel kent dinamiklerini besleyecek bağlantı mekânlarını ve büyük şehir merkezinin dışında başka merkezleri var edebilecek bir potansiyel taşımadığından, banliyö sakinleri bir türlü şehir ilişkileri içerisine girme imkânı bulamamakta ve topluma ait hissi sürekli zayıf kalmaktadır. Bu da haliyle, bir fay hattı olarak toplumsal yapıyı sürekli kırılğan bir noktada tutmaktadır. Nispeten binaların etrafındaki boşluklar İstanbul'daki yerleşim alanlarına göre çok daha fazladır, ancak kamusal alan olarak adlandırabileceğimiz ortak mekânlar yok denecek kadar sınırlı kalmaktadır. Çoğu yerde sokağın bile olmadığı bir durumda, kahve, lokanta, berber, bakkal, fırın, eczane ve diğer ticari alanların yok denecek kadar sınırlı olması insanlar arasındaki bağların yeniden üretilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Sadece belediyelere veya Sivil Toplum kuruluşlarına bağlı bir sosyal merkez veya mahalle evi denilen yerin dışında başka ortak mekânların olmayışı, yoğun bir nüfusun yaşadığı bölgelerde sosyalleşme sürecinin sağlanması açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır.

İstanbul'un kenar mahallelerindeki ilişki ağlarının çokluğu, toplumsal yapıya katılım olanaklarını artırma anlamında kendiliğinden bir sosyalleşme ortamı oluşturmaya rağmen, bunun kamu politikalarıyla desteklenmemesi veya desteğin yetersiz kalması, kente özgü daha farklı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Okul, aile ve sokak ilişkileri üçgeni çerçevesinde bir sosyalleşme alanı çizersek, İstanbul'daki nüfus yoğunluğu da dikkate alındığında, günümüz toplumsal ilişkilerine ve dünyaya ayak uydurabilen bağımsız bireylerin yetiştirilmesinin oldukça sorunlu olduğunu tespit edebiliriz. Keza ne okul ne de sokak ilişkileri bugün çok yönlü bir eğitim ve sosyalleşme anlayışını garantiye alacak durumdadır. En önemlisi de

sayısız denecek kadar çok olan ortak buluşma ve kontak alanlarının kültürel ve eğitimsel anlamda beslenme imkanından yoksun kalmasıdır. Hayata ve dünyaya eleştirel bir gözle bakarak ortak yaşam alanlarını inşa edebilecek bireyler yetiştirilemeyince haliyle kırsal kesimin şehre taşınan kültürü ve davranış biçimleri günlük yaşama hakîm olabiliyor. Bu durumda kamusal politikalarla doldurulamayan bu boşluk, bazı cemaatler, dini gruplar ve farklı türden milliyetçi akımlar tarafından bir hakimiyet ve iktidar alanına çevrilebiliyor. İstanbul'un şehre bağlantılı kenar alanlarında gözlemlenebilen bu eğilim Paris'in kentten kopuk banliyölerinde de gözlemlenmektedir. Elbette ki bu eğilim çok farklı biçimlerde kendini ortaya koymaktadır. Paris'in banliyölerindeki kopukluk, kenar alanlarında belli grupların tek yönlü hakimiyetini artırırken, İstanbul'un kenarlarının yoğun bir bağlantı ağıyla kaplı oluşu, farklı eğilimden grupların veya siyasi inisiyatiflerin karşılıklı etkileşimini de diri tutarak belli bir mücadele alanı yaratabilmektedir. Bu aynı zamanda, uzun zaman içerisinde, her şeye rağmen farklılıkların etkileşimini canlı tutarak bir grubun mekânın mutlak hakîmi olmasının önüne geçerek kamusal alanın açık kalmasını sağlıyor. Burada dikkat çekmek istediğimiz konu, bireylerin sosyalleşme ve eğitim süreçlerinde çok değişik düşüncelerle, bakış açılarıyla, kültürel pratiklerle ilişki halinde olmalarının hayati önemidir. Mekânlar arasındaki bağlantılar bu çeşitliliğin ana taşıyıcı unsuru olduğundan, ara mekânların yoğunluğu şehir açısından vazgeçilemez bir durumdur.

Sonuç

Şehir, insan faaliyetlerinin her çeşidinin yoğunlaştığı, birbirleriyle etkileşime geçtiği ve kendini yeniden ürettiği mekânların birliğidir. Mekânlarla insan faaliyetleri karşılıklı olarak birbirlerini yeniden üretirler. Şehrin devamlılığı insan faaliyetlerinin bir arada olmasına bağlı olduğu kadar, mekânların bu faaliyetleri yeniden filizlendirecek zincirleme bir bağlantı ağını korumasına ve kendini yeniden üretmesine de bağlıdır. Şehrin dönüşümünde ekonomik gereksinmelerin tek belirleyici olmadığını (Lefèvre ve Pinson, 2020), bunun yanında, sosyal, kültürel, siyasal ve kurumsal faktörlerin de sürecin yönünü belirlemesinde etkili olduğunu özellikle belirtmek gerek. Ara mekânların bağlayıcı ve geçişgenliği artırıcı rolü de bu çok yönlü etkileşim dinamikleri çerçevesinde kendini gösterir. Ara mekânların zayıfladığı veya yok olduğu durumlarda şehrin doğası bozulur, dokusu değişir; bir başka deyişle, şehir, insanların kolayca tutunabildikleri yerler olmaktan çıkıp, parçalara ayrılan, farklı sınıfsal ve kültürel kesimleri birbirinden ayıran dışlayıcı bir mekâna dönüşür. Aynı süreç kamusal alan kavramını da ciddi bir şekilde tartışmaya açar.

Bu çalışmada, Paris ve İstanbul'un kenarlarını karşılaştırarak şehrin kendi dinamiğini oluşturan faktörlerin başında gelen ara mekân üretebilme kültürünün önemini vurgulamaya çalıştık. İstanbul'a can veren ticarethanelerin bolluğunun yarattığı kentsel bağlantı yerleri ve bunların toplumsal ilişkileri yeniden üretme kabiliyeti ile, ara mekânlardan ve geçişkenliği sağlayacak kamusal alanlardan yoksun olan Fransız banliyölerinin durumunu karşılaştırdık. Ayrıca, İstanbul'da son yıllarda hız kazanan siteleşme mantığının ne kadar şehri parçalayıcı ve değişik sınıf ve katmanları ayrıştırıcı bir eğilime sahip olduğunun altını çizdik. Fransız banliyölerindeki gettolaşma eğiliminin de yıllar önce başlayan aynı "site" mantığının bir devamı olduğunu vurgulayarak, İstanbul'u bekleyen başka bir tehlikenin altını çizmiş olduk.

Kaynakça / References

- Alver K. (2013). *Mahalle. Mahallenin toplumsal ve mekansal portresi*. Ankara, Türkiye: Hece yayınları.
- Aslan Ş. (20004). *1 Mayıs mahallesi. 1980 öncesi toplumsal mücadeleler ve kent*, İstanbul, Türkiye: İletişim yayınları.
- Aslan Ş. (2010). İstanbul'daki örnekler üzerinden « gecekondü mahalleleri » ile « varoşlar » in sınırlarındaki esneklik. *Toplumbilim dergisi*, Sayı : 26, 99-106.
- Avenel C. (2007). *Sociologie des "Quartiers sensibles"*, Barcelone, Armand Colin.
- Bauman Z. (2016). *Küreselleşme*, İstanbul, Türkiye: Ayrıntı yayınları.
- Berger P-L. ve Luckmann T. (2016). *Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi* (M. D. Develi, Çev.). Ankara, Türkiye: Heretik yayınları.
- Bora T. (2016). *İnşaat ya resulullah*, İstanbul, Türkiye: İletişim yayınları.
- Chombart De Lauwe P.-H. (1963). *Des hommes et des villes*, Paris, France: Petite bibliothèque Payot.
- Donzelot J. (2003). *Faire société. La politique de la ville aux Etats-Unis et en France*, Paris, Fransa: Seuil.
- Donzelot J. (2009). *La ville à trois vitesses*, Broché.
- Dubet F.ve Lapeyronnie D. (1992). *Le quartier d'exil*, Paris, France: Seuil.
- Erder S. (1996). *İstanbul'a bir kent konu. Ümraniye*, İstanbul, Türkiye: İletişim yayınları.
- Harvey D. (2015). *Kent deneyimi*, İstanbul, Türkiye: Sel yayınları.
- Kurtuluş H. (2005). *İstanbul'da Kentsel ayrışma*, İstanbul, Türkiye: Bağlam yayınları.
- Lapeyronnie D. (2008). *Ghetto urbain. Ségrégation, violence, pauvreté en France*, Paris, France: Robert Laffont.
- Lefebvre H. (2000). *La production de l'espace*, Paris, France: Anthropos.
- Lefebvre H. (1972). *Le droit à la ville*, Paris, France: Anthropos.
- Lefebvre H. (1970). *La révolution urbaine*, Paris, France: Gallimard.
- Lefèvre C.ve Pinson G. (2020), *Pouvoirs urbaines. Ville, politique, et globalisation*, Malacoff, Armand Colin.
- Poyraz M. (2015). *Intervention sociale et animation*, Paris, France: L'Harmattan.
- Poyraz M. (2019). "La complexité de l'inscription de l'immigré dans sa nouvelle société : un regard croisé de la banlieue parisienne à İstanbul », *Migrations Société*, N° 177, 69-84.
- Pérouse J-F. (2014). *İstanbul'la yüzleşme deneyimleri. Çeperler, hareketlilik ve kentsel bellek*, İstanbul, Türkiye: İletişim yayınları.
- Roncayalo M. (1990). *La ville et ses territoires*, La Flèche (Sarthe), Paris, France: Gallimard.
- Verret M. (1995). *L'espace ouvrier*. Paris, France: L'Harmattan.